

1999, tweehonderd jaar mammoetonderzoek

2e Internationale Mammoet Conferentie in Rotterdam

door
Dick Mol

De mammoet-
wandschildering
in de hal van het
Natuurmuseum Rotterdam
is van de hand van
Hans Brinkerink.
(foto: Kees Moeliker)

In 1995 vond in Sint Petersburg, Rusland de 'First International Mammoth Conference' plaats. Zo'n 80 mammoet-onderzoekers uit tien verschillende landen kwamen in hét land van mammoeten bijeen. Vijf dagen lang werden voordrachten gehouden over de laatste onderzoeksresultaten. In mei 1999, precies 200 jaar nadat de Duitse anatoom J.F. Blumenbach de wolharige mammoet officieel beschreef, organiseert het Natuurmuseum Rotterdam de 2e Internationale Mammoet Conferentie. Dick Mol, een vooraanstaand mammoetkenner, woonde de eerste conferentie in Sint Petersburg bij en heeft zitting in zowel het organiserend als het wetenschappelijk comité van de tweede conferentie in Rotterdam. Speciaal voor Straatgras schrijft hij hier over mammoeten, de afgelopen en komende conferentie.

De eerste conferentie

De 'eerste internationale mammoetconferentie' (1st IMC) werd in het Mekka van het mammoetonderzoek georganiseerd: het Zoölogisch Museum en het Zoölogisch Instituut van de Russische Academie van Wetenschappen te Sint Petersburg, gelegen aan de oever van de Neva, tegenover het vermaarde Winterpaleis van de Russische tsaren, de Hermitage. Het Zoölogisch Museum is zeer vermaard omdat het een oud museum is met zeer omvangrijke verzamelingen. Op het gebied van de zoogdierpaleontologie is het gigantische skelet van een zeer vroege vorm van de mammoet, de zuidelijke mammoet (*Mammuthus meridionalis*), met een schouderhoogte van maar liefst 420 cm, zonder meer het vermelden waard. Het is één van de grootste mammoetskeletten ter wereld. Zeer bekend is natuurlijk ook de mammoet van de Berosowska rivier, die in 1900 met huid en haar gevonden werd in de eeuwig bevroren bodem van Siberië. Indertijd, in 1901, werd een expeditie door de Russische Academie der Wetenschappen naar

Siberië gezonden om het kadaver, met huid en haar veilig te stellen voor de wetenschap. Aldus geschiedde, en anno 1998 staat het skelet dat slechts 265 cm hoog is, samen met een model in de houding van het aangetroffen kadaver, opgesteld in het Zoölogisch Museum van Petersburg. Het is vooral dankzij deze vondst, dat wij zo goed geïnformeerd zijn over de uiterlijke verschijning van de wolharige mammoet (*Mammuthus primigenius*) die tijdens de laatste IJstijd, zo'n 100.000 tot 10.000 voor Chr. op het noordelijke halfrond massaal voorkwam.

Slurfdrager

Het was een aan een koud biotoop aangepaste slurfdrager met een dikke huid, kleine oren, een relatief korte staart, een vacht van donshaar en zeer lange haren, die tot wel 115 cm lang kon worden. Tijdens de laatste IJstijd, het Weichselien genoemd (naar de Poolse rivier de Weichsel) was de wolharige mammoet een zeer algemene verschijning in Noordwest-Europa, met name in ons eigen land en het aangrenzende gebied dat wij nu de Noordzee noemen. Tijdens het Weichselien lagen grote delen van de Noordzee droog. De zeespiegel stond wereldwijd ruim 100 meter lager dan tegenwoordig. De Britse eilanden waren geen eilanden. Het moet, afgezien van rivieren, eenvoudig geweest zijn om van bijvoorbeeld Katwijk naar Harwich te wandelen zonder natte voeten te krijgen. Op uitgestrekte droge, maar vooral koude grassteppen (mammoetsteppen genoemd) kwamen wolharige mammoeten in grote kudden voor. Deze koude perioden van de laatste IJstijd noemen we stadialen. Andere dieren van deze mammoetsteppe zijn, onder andere, de grottenbeer, de grottenhyena, de wolf, de poolvos, de lynx, de grottenleeuw, het wilde paard, de wolharige neushoorn, het reuzenhert, het rendier, de steenbok, de muskusos, de saiga antilooop en de

steppenwisent. Uit dezelfde periode, maar dan uit een wat warmere fase (de zogenoemde interstadialen) zijn dieren bekend die meer in een bosachtige omgeving thuishoren. Dat zijn bijvoorbeeld de bever, de das, de otter, de bruine beer, de vos, het wilde zwijn, de eland, het ree en de oeros (deze laatste niet verwarren met de steppenwisent).

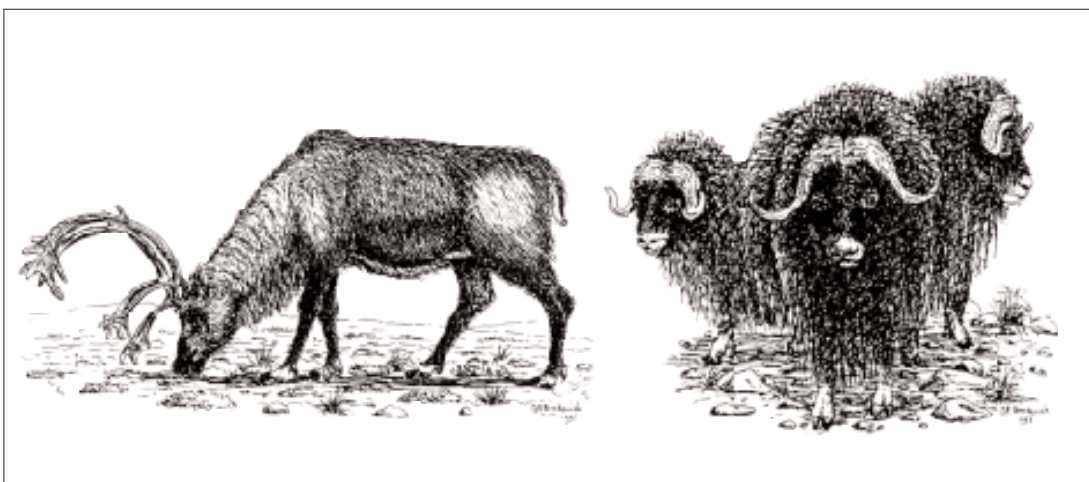
Nederlandse vindplaatsen

Ook in ons land zijn zijn fossiele skeletresten van deze dieren in de bodem aangetroffen. Ze kwamen vooral te voorschijn bij grote baggerwerkzaamheden en bij grindwinning langs de grote rivieren en werden opgevist uit de Zeeuwse wateren (bijvoorbeeld de Oostereen Westerschelde). Ook de Maasvlakte, die is opgespoten met zand uit de Noordzee, is een bekende vindplaats van Pleistocene zoogdierresten. Eén van de meest tot de verbeelding sprekende vindplaatsen van zoogdierresten van de mammoetsteppe is de zuidelijke bocht van de Noordzee tussen Engeland en het vaste land van Europa. In het gebied, ongeveer zuidelijk van de Bruine Bank, circa 50 zeemijlen ten westen van IJmuiden, treffen vissers geregeld overblijfselen van IJstijdzoogdieren in hun sleepnetten aan. Deze fossiele beenderen worden aan land gebracht en (helaas) meestal verkocht. Het grootste deel is dan voor de wetenschap verloren omdat het bijna ondoenlijk is deze botten later weer op te sporen. Er zijn echter enkele belangrijke collecties in ons land. Die worden bewaard in de musea uit Middelburg (Zeeuws Museum), Rotterdam (NMR), Leiden (Naturalis NNM) en door een aantal particuliere verzamelaars. Deze verzamelingen worden in de eerste plaats gekenmerkt door hun enorme omvang: vaak gaat het om aantallen van vele duizenden.

De mammoetschedel van het Natuurmuseum Rotterdam.

(foto: Kees Moeliker)

Bewoners van de koude toendra-achtige vlakten: links: rendier rechts: muskusos.

(illustratie: J.P. Brinkerink)

Wrangel mammoeten

Op de conferentie in Sint Petersburg werd ook uitvoerig gesproken over de mammoeten van het eiland Wrangel, gelegen boven 70 graden noorderbreedte in Noordoost-Siberië. Deze mammoeten baarden enkele jaren gelden opzien omdat zij de jongste mammoeten van het noordelijk halfrond zijn (zij leefden tot ongeveer 2000 jaar voor Chr.) en omdat de Wrangel mammoeten dwergmammoeten zouden zijn. Dit laatste blijkt echter onjuist te zijn. Naast molaren (kiezen) zijn er nu ook beenderresten gevonden die worden toegeschreven aan relatief grote dieren. Zo is de vondst van een dijbeen van 98 cm bekend gemaakt door de geoloog S. Vartanyan, de ontdekker van de Wrangel-mammoeten. Ter vergelijking: de Beresowska-mammoet met een schouderhoogte van 265 cm heeft een dijbeen van 103 cm. Andere beenderen van Wrangel tonen aan dat we te maken hebben met een mammoet van ruim 250 cm schouderhoogte, dus geen echte dwerg zoals die van de kanaaleilanden voor de kust van Californië bekend zijn. Bovendien bleek een deel van de kiezen verkeerd te zijn geïnterpreteerd: ze waren niet alle-

maal compleet en dat zet onderzoekers nog wel eens op het verkeerde been. Vanwege hun spectaculaire geologische 'ouderdom' blijven de mammoeten van Wrangel echter zeer bijzonder. De (Holocene) mammoet van Wrangel werd onlangs zelfs beschreven als een ondersoort van de wolharige mammoet: *Mammuthus primigenius wrangeliensis*. Inmiddels zijn ook resten van de wolharige neushoorn van dit eiland bekend geworden.

Ook van de Noordzeebodem zijn overblijfselen van zeer kleine, volwassen mammoeten bekend. Men vermoedt echter dat we hier te doen hebben met resten van 'koeien' die doorgaans kleiner waren dan de 'stieren'. De Noordzeemammoeten zijn alle afkomstig uit het Pleistoceen. De, geologisch gezien, jongste mammoet uit onze bodem is gedateerd (door middel van C14-datering) op 21.000 jaren oud. Tijdens de 2e Internationale Mammoet Conferentie in mei 1999 in Rotterdam zullen de Nederlandse mammoetvondsten zeker aan de orde komen.

Grote grazers, bewoners van de open vlakte:

linksboven: steppenwisent

linksonder: reuzenhert

midden:

wolharige mammoet

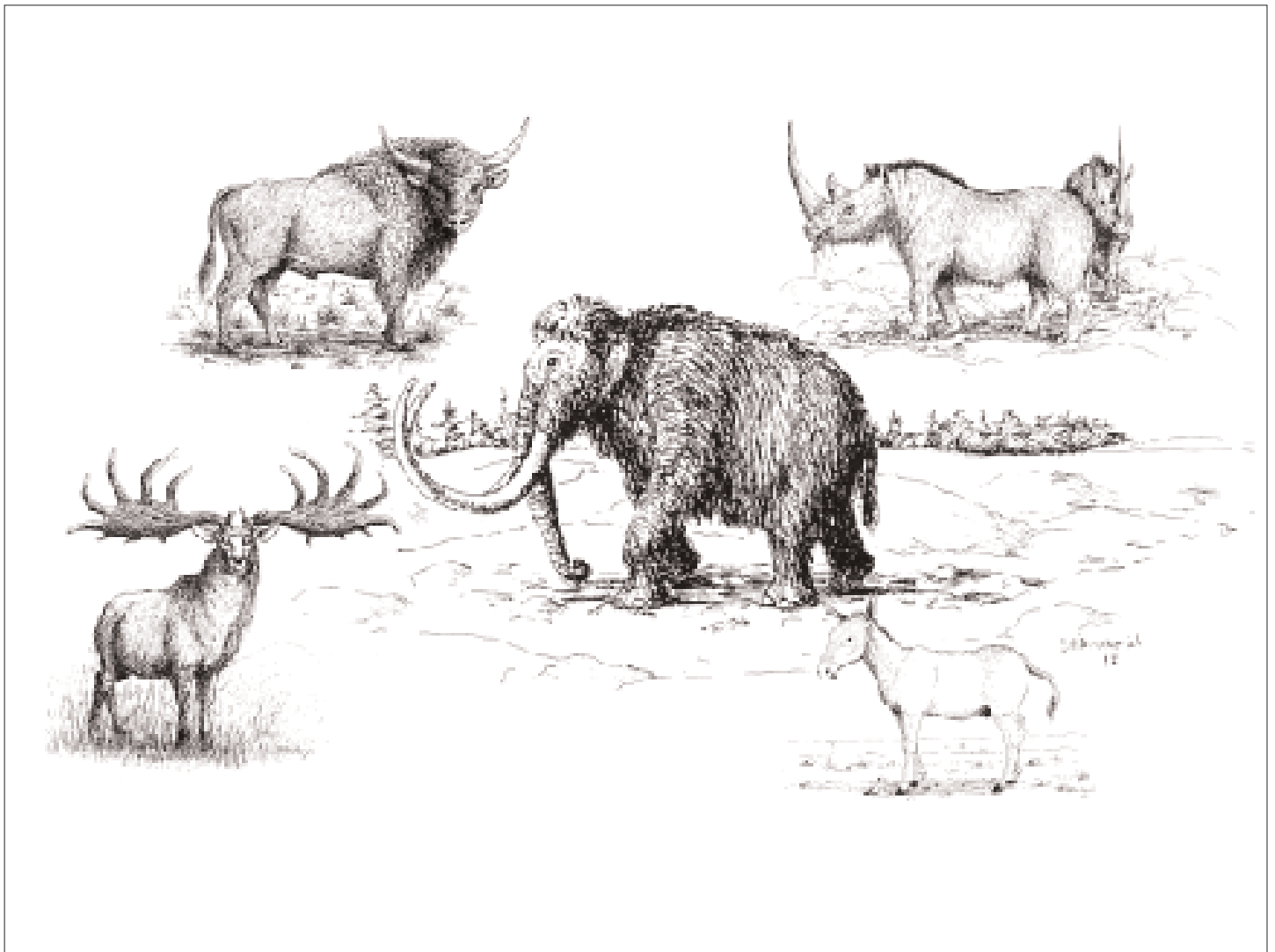
rechtsboven:

wolharige neushoorn

rechtsonder:

wilde ezel.

(illustratie: J.P. Brinkerink)

Grote roofdieren van de mammoetsteppe:

links: wolf

midden: grottenhyena

rechts: grottenbeer.

(illustratie: J.P. Brinkerink)

2nd IMC: 16-20 mei 1999

Een groep Nederlandse paleontologen, waaronder de directeur van het Natuurmuseum Rotterdam, stelden de initiatiefnemers van het eerste IMC voor om de tweede IMC in Nederland te houden. Nederland is centraal gesitueerd tussen Rusland en de Verenigde Staten, twee landen waar veel onderzoek naar mammoeten verricht wordt. Daarbij komt dat ons land inmiddels een behoorlijke reputatie opgebouwd heeft op het gebied van het mammoetonderzoek, niet in de laatste plaats vanwege het massale voorkomen van mammoetoverblijfselen op de bodem van de Noordzee. De initiatiefnemers van de 1st IMC vonden deze uitgangspunten aantrekkelijk en namen het besluit om 'Nederland' aan te wijzen als organisator van het 2nd IMC. Het Natuurmuseum Rotterdam wierp zich op als trekker van het project en formeerde een zogenaamd 'organizing committee' bestaande uit Jelle Reumer, Francien Braber, Anton Groeneweg, Dick Mol en Paul Sondaar. Het 'scientific committee' dat onderwerpen bepaalt, sprekers uitnodigt en het wetenschappelijke gehalte van de bijdragen bewaakt, bestaat uit 13 vooraanstaande mammoetonderzoekers uit binnen- en buitenland.

Het wetenschappelijk comité stelde een programma vast dat de volgende thema's zal behandelen: evolutie en fylogenie, paleo-oecologie en bio-geografie, en verdwerging en uitsterven. Gezien de aard en diversiteit van de onderwerpen, verwachten we aanmeldingen van een groot aantal deelnemers en een druk programma. Daarom is gekozen voor drie dagen met lezingen en posterpresentaties (maandag 17, dinsdag 18 en donderdag 20 mei 1999) en een excursie dag (woensdag 19 mei 1999). De openingsceremonie, de lezingen en de sluiting spelen zich af in het auditorium van Revalidatiecentrum Rijndam op nog geen 200 meter van het Natuurmuseum, terwijl de ontvangst van

deelnemers, de posterpresentaties en de meer informele samenscholingen in het museum zelf zullen plaatsvinden. De excursie voert de deelnemers naar de Maasvlakte, een boring bij Brielle en naar de Oosterschelde waar vaak fossiele resten van mammoeten worden gevonden. Het belooft een zeer interessante conferentie te worden over een diersoort die al meer dan 40.000 jaar tot de verbeelding van de mensheid spreekt. 🌿

Eind 1998 zal DEINSEA 5 verschijnen met daarin de 'proceedings' van de 1st IMC in Sint Petersburg: een groot aantal artikelen met aandacht voor anatomie, evolutie, archeologie, DNA-onderzoek aan weke delen etcetera. Ook de bijdragen van de 2nd IMC in Rotterdam zullen in DEINSEA, het jaarbericht van het Natuurmuseum Rotterdam gepubliceerd worden. Straatgraslezers die geïnteresseerd zijn in (deelname aan) de mammoet conferentie, kunnen zich in verbinding stellen met het museum (Jelle Reumer) of e-mailen naar mammoth@nmr.nl.

